

SELÇUKLU DÖNEMİ TÜRKİYESİNİN DİNİ TARİHİNE DAİR ÖNEMLİ BİR ARAŞTIRMA

**A Considerable Work on Religious History of Turkey in the Period of
the Seljuks**

Dr. Süleyman TULÜCÜ*

Yrd. Doç. Dr. Seyfullah KARA, *Selçuklular'ın Dinî Serüveni-Türkiye'nin
Dinî Yapısının Tarihsel Arka Plânı*, Şema Yayınevi: 2, Tarih Dizisi: 2,
İstanbul 2006, 717 s.

ÖZET

Aşağıda tanıtımını bahis konusu edeceğimiz çalışma, Selçuklular döneminde Türkiye'nin dinî tarihini konu edinmektedir. Eser, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Seyfullah KARA tarafından kaleme alınmıştır.

Eserin muhtevasını teşkil eden ana başlıklar şöyledir:

İçindekiler, Kısaltmalar, Önsöz, Giriş, Birinci Bölüm: Anadolu'nun Müslümanlaşması, İkinci Bölüm: Anadolu Selçukluları'nda Dinin Yeri, Üçüncü Bölüm: Anadolu Selçukluları'nda Dinî Nitelikli Sosyal, Kültürel Yapı ve Kurumlar, Sonuç, Kaynakça.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Dinî Kurumlar, Anadolu'nun Müslümanlaşması.

ABSTRACT

The work to be defined and described below, which deals with religious history of Turkey in the period of the Seljuks, was written by Seyfullah KARA who is an Associate Professor at the Department of Islamic History and Arts, Faculty of Divinity, Atatürk University.

The main titles that constitute the content of the work are as follows:

Contents, Abbreviations, Preface, Introduction, First Chapter: Islamization of Anatolia, Second Chapter: Situation of Religion in the Seljuks of Anatolia, Third Chapter: Social, Cultural Buildings and Foundations Characterized by Religion in the Seljuks of Anatolia, Conclusion, References.

Keywords: Seljuks, Religious Foundations, Islamization of Anatolia.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Böl. Öğrt. Üyesi.

Aşağıda tanıtımını bahis konusu ettiğimiz bu eser, Selçuklu Türkiyesinin dinî tarihini ele almakta olup, Türk tarihinin bir-iki özel ve ksm nitelikteki çalışmalar dışında pek de üzerinde durulmayan önemli bir yönünü gün ışığına çıkarmaktadır. Söz konusu eser, Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü İslâm Tarihi Anabilim Dalı ğretim yelerinden Yrd. Doç. Dr. Seyfullah KARA tarafından kaleme alınmıştır. Aslında kitap, 2002 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Prof. Dr. Bahattin KÖK danışmanlığında, “*Anadolu Selçukluları’nda Din ve Din Kurumları*” adı altında doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Eserin baş tarafına der olunan biyografisinden anlaşıldığına göre, müellifin diğeri bir eseri de daha önce, “*Peygamber Döneminde Gençlik*” (Ağaç Yay., İstanbul 2003, 178 s.) adı altında yayınlanmıştır. Ayrıca, ona yakın ilm ve akademik araştırması, *Türkler* (Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (Erzurum), *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* (Erzurum), *EKEV Akademi Dergisi* (Erzurum), *Tabula Rasa*, *Felsefe-Teoloji* (Isparta), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* (Samsun, sanal dergi) gibi kitap ve süreli yayınlarda neşredilmiş bulunmaktadır.

Müellif, bu çalışmayı niçin hazırladığını, eserine yazdığı “ÖNSÖZ”de (s. 11-12) şu satırlarla izah etmektedir:

“lkemizde Anadolu’nun dinî hayatı üzerinde son on-on beş yıldır yapılan bazı tarih yayınlarda gerçekler ne yazık ki ideolojik ve konjonktürel yaklaşımlarla saptırılmaktadır. Akademik yelpazeden gelmeyen bir kısım araştırmacılar, hem ele aldıkları konunun ana kaynaklarına inmemekte ve ikinci-c el araştırmalara dayanarak eserlerini kaleme almakta, hem de Anadolu’daki söz konusu hayatı tamamen kendi bakış açılarından hareketle değeriendirmekte ve bunu yaparken de konu ile ilgili ana kaynakların neler naklettigine bakmamakta ya da görmezden gelmektedirler. Bunun sonucu olarak önemli tarih simalar ve olaylar tarihsel bağlamından kopartılarak, konuyu ele alanların ideolojik kalıplarına uydurulmaktadır. Böylece bir dönemin tarihi saptırılmakta, olaylar tahrif edilmekte, kişiler gerçek kimliklerinden uzaklaştırılmaktadır. Oysa Anadolu’da tarih içinde meydana gelen dinî hayatın objektif olarak ortaya konması, bugünün problemlerine ışık tutması ve çözümüne yardımcı olması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bu bakımdan Anadolu’nun dinî tarihi son derece nazik bir konu olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Durum böyle iken, Anadolu’nun Türk tarihi dönemindeki dinî hayatı, önemli bir-iki bilim adamı dışında akademik çevrelerde pek inceleme konusu

yapılmamaktadır. Dini kurumlar için de aynı şeyleri söylememiz mümkündür. Gerçi, camiler, medreseler, tekke ve zaviyeler gibi Anadolu'nun dinsel kurumları hakkında çalışmalar var ise de, bunlar, daha çok sanat tarihi açısından ele alınmış, meselenin dinî yönü ihmal edilmiştir. Türk hâkimiyeti dönemindeki Anadolu'nun dinî hayatı hakkında müstakil bir eser henüz kaleme alınmamıştır. Bu durum Türk tarihçiliği açısından büyük bir boşluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Halbuki Anadolu'nun dinî tarihi etrafında yoğun tartışmalar yapılmakta ve bu tartışmalar devam edeceğe benzemektedir. Üstelik yapılan bu tartışmalar, çoğu zaman bilimsel mecradan sapmakta ve tartışmaları yapanlar da kimi zaman konu ile ilgili bilgilerden habersiz bulunmaktadırlar.

İşte bu durum bizi, Anadolu'nun, hiç olmazsa bir döneminin dinî hayatı üzerinde araştırma yapmaya sevk etmiştir. Bu amaçla, Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleriyle başlayan ve XIV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan Anadolu Selçukluları dönemindeki dinî hayatı ve dinî kurumları incelemeye karar verdik. Bu dönemin dinî tarihi ile ilgili müstakil bir çalışmanın olmayışı ve Türk aydınının konu ile ilgili bilimsel bir araştırmaya mutlaka ihtiyacı olduğu inancı, bu noktada bizi teşvik edici rol oynamıştır. Anadolu Selçukluları'yla ilgili dinî kültürün bütün yönleriyle ortaya konmasının, söz konusu ihtiyaca cevap vermesi yanında, adı geçen dönem hakkında, hatta bugünün Türkiye'si hakkında yapılacak sosyolojik araştırmalara büyük katkıda bulunacağını ümit etmekteyiz."

Daha sonra müellif, şu sözlerle **"Önsöz"**ü bitirmektedir:

"Böyle bir konunun araştırılması gereğine olan inancıyla şahsımın ilgisini Selçuklu tarihine çeken, yoğun işlerine karşın bana zaman ayırarak karşılaştığım çeşitli güçlükleri aşmamda daima yardımcı olan ve çalışmamı baştan sona okuyarak tavsiyeleriyle bugünkü şekline gelmesinde büyük katkıları olan değerli hocam Prof. Dr. Bahattin KÖK'e şükran borçlu olduğumu ifade etmek isterim. Çalışmam boyunca zaman zaman hem değerli görüş ve yardımlarından, hem de kütüphanelerinden istifade ettiğim, başta Prof. Dr. Asri ÇUBUKÇU, Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCÜ, Doç. Dr. Mustafa AĞIRMAN, Doç. Dr. Hanefi PALABIYIK olmak üzere, tüm hoca ve dostlarıma müteşekkirim."

Araştıracının bu çalışması, **"İÇİNDEKİLER"** (s. 7-8), **"KISALTMALAR"** (s. 9-10) ve **"ÖNSÖZ"** (s. 11-14)'den sonra geniş bir **"GİRİŞ"** (s. 15-128)'le başlamaktadır. Burada, daha sonraki bölümlerin alt yapısını oluşturan konulara yer verilmiştir. Buna göre, Türklerin Müslüman olma süreci anlatılmış, daha sonra Anadolu'nun İslâmlaşmasında yankısını bulacak olan sufi hareketlerin bu süreçteki rollerine değinilmiştir. Ayrıca Selçuklular'ın menşei ve Müslüman olmaları hususu ele alınarak, konumuzun esas yönünü teşkil eden Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci ana hatlarıyla ortaya

konmuş ve Selçukluları Anadolu'ya yönlendiren sebepler ele alınmıştır.

Müteakiben, üç bölüm hâlinde tertip edilen çalışmanın;

BİRİNCİ BÖLÜM (s. 129-443)'ünde Anadolu'nun Müslümanlaşma süreci incelenmiş, bu süreçte rolü bulunan tasavvuf unsurları ve etkileri ele alınmıştır. Bu arada Selçuklular'dan önce Anadolu'da var olan İslâmiyet hakkında bilgi verilmiş, söz konusu coğrafyanın Türkler tarafından İslâmlaştırılmasına etki eden sebepler üzerinde durulmuştur. Anadolu'nun İslâmlaştırılmasında etkili olan dinî akım ve mezheplerin tesirlerine de aynı bölümde yer verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM (s. 445-535)'ünde Anadolu Selçukluları'nda dinin yeri konu edinilmiştir. Bu bölümde devlet ve din ilişkileri, devletle İslâmlaşma arasındaki bağlar ve devlet görevlilerinde aranan dinî-ahlâkî özelliklere yer verilmiştir. Daha sonra Anadolu Selçukluları'nın dinî tutumları ele alınmış ve burada sultanların dinî duyguları, halifelerle olan diyalogları, din ve tasavvuf büyükleriyle olan ilişkileri incelenmiştir. Bunlardan başka Anadolu Selçukluları'nın İslâmî savunmaları, halkın dinî hayatının kontrol edilmesi, devlet ve devlet yetkililerinin seyyitlere bakışı da, işlenen konular arasında yerini almıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (s. 537-676)'ünde ise, Anadolu Selçukluları'nın dinî nitelikli sosyal ve kültürel yapısı ile aynı vasıfları taşıyan kurumlar konu edinilmiştir. Burada devletin resmî din anlayışı, sosyal, medenî ve hukukî konularda dinin referans alınması, sultanların Müslüman ve gayrimüslimlere karşı davranış biçimleri, Anadolu'da meydana gelen ihtida olayları, Müslüman halk ile gayrimüslim halk kitlelerinin birbirleriyle ilişkileri ele alınmıştır. Daha sonra dinî bir kurum olarak vakıfların Anadolu'da oynadığı rol, camiler ve buna bağlı olarak Anadolu'da ihdas edilen imamlik, hatiplik ve hafızlık kurumları, medreseler ve müderrislik kurumu, kadılık kurumu, tekke ve zaviyelerle zaviye şeyhliği kurumu, bütün bunlara ilâve olarak han ve kervansarayların dinî mahiyet ve işleyişleri konularına yer verilmiştir.

“SONUÇ” (s. 677-683) kısmında müellif, bu araştırmadan çıkan başlıca karakteristik noktaları sistematik bir şekilde özetlemiş ve ilim âlemine sunmuştur.

“KAYNAKÇA” (s. 685-717) kısmında ise, konunun başta Selçuknâmeler olmak üzere temel kaynaklarına yer verilmiş, dönemle ilgili menakıbnâme seyahatnâme vb. eserlerden istifade edilmiştir. Bunlara ilâveten, Batı'da (V. Gordlevski, W. Barthold, F. W. Hasluck, Claude Cahen, Speros Vryonis, vb.) ve özellikle ülkemizde (M. Fuad Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Faruk Sümer, Nejat Kaymaz, Tuncer Baykara, Ahmet

Yaşar Ocak, Mikâil Bayram, vb.) neşredilmiş birçok incelemeden (kitap-makale) yararlanılmıştır ki, bunlar, daha sonra, aynı konu üzerinde çalışacak olanlara büyük ölçüde rehberlik edecektir. Bununla birlikte önemli gördüğümüz bir hususu belirtmede fayda görmekteyiz. Yazarın da görüşmelerimiz sırasında bize ifade ettiği gibi; eser, başvurulabilecek bazı yazma Farsça kaynaklar açısından eksik kalmıştır.

Eserin “**KAYNAKÇA**” kısmını tamamlamak amacıyla ve konuya ilgi duyan okuyucuya yararlı olacağı mülâhazasıyla, buraya, ayrıca şu kitap ve yazıları ilâve edebiliriz (kronolojik sıra ile):

1- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2000, XX+282 s.

2- İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964, 1213 s.; Ankara 1997, 1212 s.

3- Muhammed Cevâd-i Meşkûr, *Ahbâr-i Selâcike-i Rûm*, Kitâbfurûşî-i Tahran, Tahran 1350 hş./1971, 202+597 s.

4- Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971, XV+206 s.[Makaleler].

5- Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezir ve Divan)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1995, 211 s.

6- Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1995, 246 s.

7- M. Said Polat, *Moğol İstilâsına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İktisadî ve İktisadî Hayat*, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1997, 221 s.

8- Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, 2. baskı, Mikro Yay., Konya 1999, XVI+336 s.

9- Cengiz Bektaş, *Selçuklu Kervansarayları*, çev. Gülşah Özer, Y.E.M Yayınevi, İstanbul 1999, 160 s.

10- Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi (X-XIV. Yüzyıllar)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000, VI+221 s.

11- Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, TTK Yay., Ankara 2000, IX+233 s.

12- Mürsel Öztürk, *Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasan*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, XII+316 s.

13- *Cogito*, Selçuklular, sy. 29 (Güz 2001), 332 s.[Burada konu ile ilgili çeşitli araştırmalar yer almıştır].

14- Mehmet Şeker, *Anadolu'da Birarada Yaşama Tecrübesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2002, 191 s.

15- *Türkler 7*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 943 s.[Burada konu ile ilgili birçok araştırma yer almıştır].

16- Richard Nelson Frye, *Orta Çağın Başarısı: Buhârâ*, çev. Hasan Kurt, Ahmet Yesevi Üniversitesi'ne Yardım Vakfı Bilig Yay., Ankara, ts., 216 s.

17- Mikâil Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yay., Konya 2003, IV+220 s.[Makaleler].

18- _____, *Destursuz Bağdan Üzümler*, Kömen Yay., Konya 2004, III+166 s.[Makaleler].

19- Zeki Atçeken, *(Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına Göre) Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Döneminde Bakımı ve Kullanılması*, TTK Yay., Ankara 1998, s. XI+365 s.

20- _____, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, Eğitim Kitabevi, Konya 2004, 262 s.

21- _____, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Eğitim Kitabevi, Konya 2004, 190 s.

22- Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I (1969), s. 1-147.

23- İsmet Parmaksızoğlu, "Anadolu'nun Dînî Târîhi Üzerine", *Diyanet Dergisi*, c. X, sy. 114-115 (Kasım-Aralık 1971), s. 421-426.

24- Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu (Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, III, 110-116.

25- Mehmet Altay Köymen, "Türkiye Selçuklu Tarihine Dair Yeni Bir Kaynak: el-Veledü's-Şefîk", *Belgeler*, c. XV, sy. 19 (1993), s. 1-22.

26- Muharrem Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 36 (2000), s. 213-259.

27- _____, *Türkiye Selçukluları Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK Yay., Ankara 2003, XXVIII+165 s.

28- Seyfullah Kara, "Türkiye Selçuklularında Dinî Hayat", *Türkler 7*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 308-319.

29- Emine Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Abbasî Hilâfeti ile Münasebetleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 37 (2002), s. 375-390.

30- _____, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK Yay., Ankara 2003, VIII+130 s.

31- Salim Koca, “Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri”, *Türk Yurdu*, c. 26, sy. 225 (Mayıs 2006), s. 19-33.

Bu tanıtma yazımıza son verirken birkaç hususu belirtmede yarar vardır:

Bazı tâli başlıklar, metinde bulunmasına rağmen, eserin “İçindekiler” kısmında (s. 7) yer almamıştır. Bu, bir eksikliktir ve yanlış anlamalara sebep olmaktadır. Söz konusu tâli başlıklar, eserin basılmamış hâlinde mevcuttur. Muhtemelen bu başlıklar basım aşamasında gözden kaçmıştır. Ayrıca, yazarın şahsen bize söylediğine göre, titizlikle geniş bir “Dizin” hazırlamasına rağmen, Yayınevinin buna yer vermemesi önemli bir eksiklik olarak görülmelidir.

Sonuç olarak, Selçuklular’ın Anadolu’daki dinî hayatını, akıcı bir üslûpla, birçok kaynak ve araştırmadan yararlanarak geniş boyutta ele alıp tartışan, genç akademisyenlerimizden Yrd. Doç. Dr. Seyfullah KARA’nın büyük emek mahsulü bu çalışmasının, alanında önemli bir başvuru kitabı görevini ifa edeceğine inanıyor, bundan sonra da diğer eserlerinin yakın bir zaman dilimi içerisinde peyderpey yayınlanacağını ümit ediyoruz. Bu çalışmanın ülkemizin sosyo-kültürel araştırmalarına da katkı sağlayacağına inanıyor ve müellifi bu hizmetinden dolayı kutluyoruz.